

Osmanlı Devleti'nde Veterinerlik Eğitimi: Halkalı Ziraat Ve Baytar Mektebi'nin Kuruluşu

Veterinary Education in the Ottoman State: The Establishment of The School of Halkalı Agriculture and Veterinary Science

Hacer YILMAZ¹ ve Nursel AKSİN²

¹Dr., Firat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ, hacertutal2@gmail.com orcid.org/0000-0002-0898-3764

²Prof. Dr., Firat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Elazığ, naksin@firat.edu.tr orcid.org/0000-0002-9661-2882

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

02.10.2024

Kabul/Accepted:

18.12.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1560025

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti,
Eğitim, Hayvan sağlığı,
Veteriner hekimlik,
Halkalı Ziraat ve Baytar
Mektebi

Keywords

Ottoman State, Education,
Animal health,
Veterinarian, The School of
Halkalı Agriculture and
Veterinary Science

ÖZ

Bu makale 1891 yılında kurulan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'ni konu edinmektedir. Hekimlik, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren varlığı bilinen önemli bir meslektir. Osmanlı ekonomisinde tarımın temel geçim kaynağı olması, hayvanlardan ziraatla beslenme gibi çeşitli alanlarda istifade edilmesi nedeniyle hayvan sağlığı, ekonomik bir gereklilik olmuştur. Bir diğer gereklilik ise, hayvanların ülke güvenliği ve savaş sahasındaki etkin rolüdür. Osmanlı ordusunda atların yaygın kullanımı, hayvan sağlığında uzman ihtiyacı doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar veterinerlik mesleği kurumlarından ziyade, Baytarnâme eserlerinden ve usta çırak ilişkisiyle aktarılmaktadır. Bu Osmanlı topraklarında görev yapan yalnızca 8 veteriner hekim bulunmaktadır. Söz konusu dönemde başlangıçta askeri ihtiyacı karşılamak üzere, mesleki eğitim veren veteriner okulları başlamıştır. Okula rol model olarak, dünyada ilk veteriner okulunun açıldığı Fransa örnek alınmıştır. Veteriner hekimliğin kısa bir tarihi ile başlayacak olan çalışmamızda, Osmanlı Devleti'nde veteriner eğitiminin tarihsel sürecine yer verilecektir. Nitekim bilim dünyasının temel taşlarından veteriner hekimlik mesleğinin Osmanlı eğitim sistemindeki yerini incelemek, Türk veteriner hekimliği modernleşme teşebbüslerinin alt yapısını ortaya çıkarmaktadır. Türk veteriner hekimliği eğitimin önemine yer vermek üzere yola çıkan bu çalışmada; Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin kuruluşu, işleyişi ve müfredatını, Osmanlı arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgilerin ışığında değerlendireceğiz.

ABSTRACT

This article focuses on The School of Halkalı Agriculture and Veterinary Science, founded in 1891. Veterinary is a highly important occupation known since the establishment year of the Ottoman State. The health of animals became a requirement for economy because of the fact that animals were used in agriculture, transportation and nourishment aims, agriculture, was a means of living for the economy of the Ottoman State. In addition to this animals had a main role on the battlefield in terms of their security. So taking advantage of animals is the another requirement for military purpose. Riding widely created a need on the battlefield. This circumstance required the experts in the field health. Veterinary was learned by Baytarname work and the master-apprentice relationship in nineteenth century in the Ottoman State. There were only 8 veterinarians in the Ottoman Empire. Veterinary schools training vocational education began to be opened in order to meet military requirement at the same time. France where veterinarian school was opened firstly as an example as a role model. Our work getting started with the short history of veterinarian the historical process of veterinarian. Researching the meaning of the profession of veterinarian a keystone for the science world for the system of Ottoman education reveals the background attempts to become modern. In this study done to highlight the importance of education in the field of veterinarian we will analyse the process of establishment, working and syllabus of The School of Halkalı Agriculture and Veterinary Science through the light of information of Ottoman arch

Atıf/Citation: Yılmaz, H. ve Aksın, N. (2025). Osmanlı Devleti'nde Veterinerlik Eğitimi: Halkalı Ziraat Ve Baytar Mektebi'nin Kuruluşu. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 1, 1-12

Sorumlu yazar/Corresponding author: Hacer YILMAZ, hacertutal2@gmail.com

1. Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir meslek olan Veteriner hekimliğin kökenleri Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Nitekim Neolitik Çağ ile birlikte insanlar, tabiat şartlarına dayalı hayat tarzından ayrılıp yerleşik hayata geçmeye ve hayvanları evcilleştirilmeye başlamıştır. Neolitik çağ insanının geçim ekonomisinde önemli rol oynayan keçi, koyun, sığır, tavuk gibi hayvanların evcilleştirilmesi (yaklaşık olarak MÖ 8000) büyük sürülerin ortaya çıkmasına ve hayvanları salgın hastalıklara karşı koruyucu tedavi yöntemlerinin bulunmasına, dolayısıyla veterinerlik mesleğinin doğmasına yol açmıştır (Gürgör, 2017: 62; Yılmaz, 2022: 47; Yılmaz, 2021: 40-45). İlk uygarlıklarda rahip hekimler tarafından hayvan hastalıklarının tedavi edildiği bilinmektedir. Mısır uygarlığının keşfedilen en eski papirüsü olan MÖ 1900 tarihli *Kahun Papirüsü*'nde, veteriner hekimlik ve hayvan tedavisi hakkında bilgiler bulunmaktadır. MÖ 1550 yılına ait *Hearst Papirüsü*'nde ve *Brooklyn Papirüsü*'nde hayvan ısırıkları ve tedavilerine yer verilmiştir (Hayırlıdağ, 2021: 70,71,82). Günümüze ulaşan iki Sümer tıp tabletinden birinde veterinerlik mesleğine yer verilmiştir. Tablette bilinen en eski veteriner Urukaleddina'nın adı geçmektedir. Urukaleddina (MÖ 2200), Kral Gudea'nın hizmetinde çalışmış önemli bir hekimdir. Sümerlerde veteriner hekimler, *öküz doktoru*, *eşek doktoru* şeklinde adlandırılmışlardır (Kramer, 1963: 93-99). Veterinerlik mesleği, insanların yaşamını idame ettirmesi için ihtiyaç sonucunda doğmuştur. Nitekim insan yaşamında ve geçim ekonomisinde hayvanların önemli bir rolü bulunmaktadır. Hayvancılığın gelişmesiyle birlikte insanlar hayvanlardaki hastalıkları ve travmaları gözlemlemeyi, muhtemelen onları bir şekilde tedavi etmeyi öğrenmiştir. Daha büyük hayvan gruplarıyla uğraşmak için, hayvanların bakımı konusunda bilgi sahibi olmak, bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, az sayıda sığırı, koyunu ya da eşeği olan ailelerin hayvanlarını bir hastalık nedeniyle kaybetmesi, sahipleri üzerinde travmatik etkiler yaratabilir. Bu anlamda hayvanların bakımı yalnızca hayvanlarla ilgili değil, aynı zamanda insanların refahıyla da ilgilidir. Buradan hareketle antik çağ toplumlarında hayvanların dolayısıyla da veterinerlik mesleğinin ne denli önemli olduğunu anlamaktayız. Toplumların hayvanlara karşı tutumunu anlayabilmemiz için, hayvanların hukuk metinlerinde ve yasalarda nasıl yer aldığını incelememiz gerekir (Isola, 2015: 41). Sümerler ile başlayan yazılı yasa geleneğinin ardından, hayvan hakları ve hayvanlara karşı işlenen suçlar en eski yasalarda yer almıştır. Hayvanlara nasıl muamele edilmesi gerektiğinin yasalaşması ve hayvan haklarının yalnızca yakın geçmişe, modern insanlara ait olduğu düşünülmektedir. Ancak antik dönem kaynakları ve yasaları bize, hayvan haklarına büyük önem verdiklerini göstermektedir. Bu önem kimi zaman ekonomik kayıdan kimi zaman inançları gereği olmuştur. Ancak sebep her ne olursa olsun hayvanlar hayatın bir parçası olarak görülüp, hayvanlara zarar vermek suç kabul edilmiştir. Antik Babil medeniyetinde hayvanlar insanların sahip olduğu mülk olarak görülmüş, Romalılar da ise hayvanlar, insanların hizmeti için yaratılan varlıklar olarak görülüp, bir hayvan sahibinin takdirine bağlı olarak kullanılmıştır. Hayvanların mülkiyet statüsünde görüldüğü bütün antik medeniyetlerde hayvanlar, insan ve toplum hayatının ekonomik değerleri üzerinde etkili oldukları için yasalarda yer almıştır. Bu yasalar Mezopotamya'dan Roma'ya hatta İngiltere'ye kadar hemen her toplumda görülmüştür. Hayvanların mülkiyet statüsünde olmasının tezahürü olarak yasalar, hayvan sahiplerine bazı yükümlülükler vermiştir. Örneğin MÖ 1800 yıllarına ait Eşnunna kanunlarında, bir öküzün başka bir öküzü öldürmesi halinde, öküzlerin sahiplerine ölü ve canlı öküzlerin parası paylaşılır. Eğer sahibi tarafından saldırgan olduğu bilinen bir öküz ya da köpek bir insanı öldürürse, hayvanın sahibi para cezasına çarptırılır. Hayvan sahibinin bu bilgiye sahip olması ise, yetkililer tarafından bildirilmelidir. Burada yetkililerin veteriner hekimler olduğu düşünülmektedir. MÖ 2250 yıllarına ait Hammurabi kanunlarında da hayvanlar ve veteriner hekimler ile ilgili yasalar bulunmaktadır. Örneğin, bir öküzü ameliyat eden veteriner hekim, belirli bir ücret alma hakkına sahiptir, ancak tedavi ettiği öküz ölürse, veteriner hekim öküzün sahibine hayvanın değerinin dörtte birini ödemek zorundadır. Burada hem veteriner hekimlerin hem de hayvan sahiplerinin yasalarla güvence altına alındıklarını görmekteyiz (Kelch, 2012: 27-32; Yılmaz, Yılmaz, 2018:35).

İnsan ve hayvan ilişkisinde, ekonomik etkenin yanı sıra inançlar da etkili olmuştur. Antik dönemlerde hayvanların insan sağlığında şifa veren bir etkisi olduğu düşünülen ritüeller bulunmaktadır. Mezopotamya tabletlerinde insan sağlığına dair çeşitli medikal reçeteler bulunmaktadır. Bu reçetelerin bazılarında hayvanların insan sağlığında iyileştirici bir etkisinin olduğuna dair çeşitli ritüeller bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, hastalığı insandan hayvana transfer etme yöntemidir. Burada hasta, bir hayvan ile temas ettirilerek hastalık hayvana aktarılır ve hayvan serbest bırakılarak hastalığın uzaklaştırıldığına inanılırdı. Bir diğer ritüel ise, canlı bir balık yakalanması ve hastanın bu balığın kafasına idrar yaptıktan sonra balığın kanala bırakılmasıyla hastalığın iyileşeceğine inanılmasıdır. Bunların dışında insan tedavisinde hayvan organlarının kullanıldığı bilinmektedir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere hayvanlar Mezopotamya tıbbında önemli bir rol oynamıştır (Chalendar, 2016: 98-99).

Özetleyecek olursak veteriner hekimlik, insan-hayvan ilişkisinin tabii bir neticesi olan, insanlık tarihi kadar eski bir meslektir. Çalışmamızın bel kemiğini oluşturan, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin kuruluşu ve işleyişi hakkında bilgi vermeden evvel, veterinerlik mesleğinin eğitim sürecinin anlaşılabilmesi için, Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa tarihinde veteriner hekimlik tarihine değinmemiz gerektiğini düşünmekteyiz.

2. Osmanlı Devleti'nde Veteriner Hekimlik

Osmanlı Devleti'nde veteriner hekimliğin tarihsel sürecine değinmeden evvel, modern dünyada veterinerliğin bir bilim dalı olarak gelişiminden bahsetmemiz yerinde olacaktır. Çalışmanın giriş kısmında bahsettiğimiz üzere, MÖ 2000'li yıllardan beri hayvanların biyomedikal araştırmalarda kullanıldığı ve hayvanlar üzerinde ameliyatlara yapıldığı bilinmektedir. Ancak 18. yüzyıl başlarından itibaren, veterinerlik bilimi hızlı bir gelişim göstererek insan tıbbında derin etkiler yaratmıştır. Örneğin 1700'lü yılların başlarında ilk kez atlarda kan basıncı ölçümü yapılmış bu da cıvalı manometrenin gelişimine yol açmıştır. Stetoskop, hayvan deneylerine dayanarak profesyonel hale getirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Luis Pasteur'un öne sürdüğü mikrop teorisi ve koyunlarda şarbon, tavuklarda kolera hastalığı üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda etkili aşular geliştirilmeye başlanmıştır. Bilim insanları kan nakli ve anestezi uygulamalarını, hayvan deneylerine dayanarak uygulamaya koymuşlardır. Veteriner hekimler, bulaşıcı hastalıkların araştırılmasında kayda değer katkılarında dolayı hem hayvan hem de insan hayatında önemli bir rol oynamaktadır (Quimby, 1998: 184-190).

Tarihte yaşanan her olay, sebep sonuç ilişkisine bağlıdır. Bu bağlamda veteriner okullarının kurulması, hayvanlar arasında görülen salgın hastalıkların bir sonucu diyebiliriz. Dünyada ilk veteriner okulu olan ve 1762 yılında Fransa Lyon'da açılan ilk veteriner okulu da hayvanlar arasında görülen salgın hastalık nedeniyle kurulmuştur. Nitekim Fransa'da 1710-1714 yılları arasında, büyükbaş hayvanlarda "sığır vebası" denilen salgın hastalık baş göstermiştir. Hastalık sebebiyle sığır sayısında dramatik bir düşüş yaşanmıştır. 1750 yılına gelindiğinde hastalık, büyükbaş hayvanlar arasında yeniden nüks etmiştir. 1761 yılında Claude Bourgelat, Fransa Kralı 16. Louis'i, bu salgın hastalıklarla mücadele için tıp mesleğinin çabalarının başarısız olduğu ve veteriner uzmanlarının yetiştirileceği bir veteriner okuluna ihtiyaç olduğu konusunda ikna etmiştir. Nihayetinde Bourgelat, 1762 yılında ilk veteriner okulunu Lyon'da, ikincisini de 1765 yılında Alfrot'ta açmıştır (Vallis, 2011: 5-9; Erk, 1957: 143).

Osmanlı Devleti'nde 8 veteriner hekim bulunmaktayken, toprakları Osmanlı Devleti'nin beşte biri kadar olan Fransa'da görev başında 4000 veteriner hekim bulunmaktadır (Karal, 2017: 399.) Osmanlı Devleti'nde ilk veteriner okulu Fransa'dan seksen yıl sonra kurulacak olsa da veteriner hekimliğe atfedilen vazife aynı seyrinde ilerlemiştir. Nitekim çağdaşı diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de veteriner hekimlerin en büyük vazifesinin at sağlığını korumak olduğu düşünülmüştür. Bu bakış açısında, saray ve orduda atlardan büyük oranda yararlanılmasının etkisi büyüktür. Dolayısıyla atlarla ilgilenen yönetici ve uzman hekimlere önem verilmiştir (Afyoncu, 2005:141). Osmanlı Devleti'nde bilimsel manada veteriner hekimler yetiştirilmeden evvel, hayvan yetiştiriciliği ve hayvanların bakımı, bu alanda yetişmiş sanatkarlar tarafından yapılmıştır. Bu sanatkarlara halk arasında baytar, sarayda hizmet edenlere ise nalband denilmiştir. Veteriner hekimliğin el kitabı niteliğinde sayılabilecek birçok Baytarnâme eserleri yazılmıştır. Bu eserler, hayvan hastalıklarının teşhis ve tedavilerini ihtiva etmektedir. Örneğin 17. yüzyılda Türkçeye çevrilen Osmanlı risalesi sayılan *Tuhfet'ül-mülük ve's-selâtin* adlı Baytarnâme eserinde, atların İslâmi Kutsal Savaş için gerekli olduğu vurgulanmış ve okuyuculara atların ön ayak kusurlarını, nalların nasıl çakılacağı, yaygın nal çakma hataları ve topal atların belirtileri ve tedavisi hakkında bilgi verilmiştir (Jones, Koolmees, 2022: 39-85). Bu eserler veteriner hekimliğin yanısıra, insan tıbbı ve Osmanlı bilim tarihi açısından önemli bilgiler sunmaktadır (Özlu, 2012: 240; Yiğit, İzmirli, Yaşar, 2013: 2013: 13). Veteriner hekimlerin hayvan tıbbını, Baytarnâmeler ya da çiraklık yolu ile öğrenmesi 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Osmanlı topraklarında ilk baytar mektebi 1842 yılında askeri amaçlı açılmıştır. Ancak öğrencilerin niteliksiz askerlerden oluşması sebebiyle başarılı olunamamıştır. İkinci teşebbüs 1849 yılında Sultan Abdülmecit döneminde yapılmıştır. Sultan Abdülmecit, Harp okulunun 7. Komutanı olan Korgeneral Ahmet Paşa'yı Londra'ya göndererek, Ahmet Paşa'nın Avrupa'daki veteriner okullarını incelemesini sağlamıştır. Ardından ordunun ihtiyacını karşılamak üzere Harbiye Mektebi'nde baytar sınıfı oluşturulmuştur. urada veterinerlik eğitimi dört yıla çıkarılarak yabancı veteriner hocalar getirilmiştir. Baytar mekteplerinin sivil bir eğitim kurumuna dönüşmesi ise 1889 yılında Umûr-ı Baytâriyye Müfettiş-i Umûmîliği adıyla kurulan baytar mektebi ile başlamıştır. (Kırbyık, 1992: 281-282; Özlu, 2012: 242; Dinçer, 1979:4 Aslan, 2016: 334).

3. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin Kuruluşu

Ziraat eğitimi verilmesi amacıyla kurulan Halkalı Ziraat Mektebi'nin adı, askeri veteriner öğrencilerinin burada eğitim görmeye başlaması ile Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi olarak değiştirilmiştir. Okul müdürü Mehmet Ali Bey, dört yıllık bir eğitim sürecinden oluşan veteriner okulunu, aslında bağımsız bir eğitim kurumu olarak faaliyete geçirmek istenmiştir. Ancak ilgili bakanlık tarafından bu talep mali sıkıntılar nedeniyle reddedilmiştir. Bunun üzerine oluşturulan komisyonda Mehmet Ali Bey, salgın hayvan hastalıklarının tarım ve hayvancılığa doğrudan olan zararı nedeniyle, veteriner eğitiminin ziraat ve tıp eğitimiyle ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Dahası dört yıldan oluşan veterinerlik eğitiminin ilk iki yılının Tıbbi Mülkiye mektebinde son iki yılının da Halkalı Ziraat Mektebi'nde tamamlanması fikrini öne sürmüştür. Mehmet Ali Bey'in önerisi kabul edilmiş ve veteriner öğrencileri söz konusu şekilde eğitime başlatılmıştır (Kadıoğlu, 2002: 101; Çeşme, 2011: 43). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden temin ettiğimiz Yıldız Mütenevvi Maruzat ve Maarif Nezareti Mektubi Kalemi evraklarında kayıtlı belgelerden, Halkalı Ziraat Mektebi'nin inşası, misyonu, müfredatı ve işleyişi hakkında bilgi edinmekteyiz.

Foto 1. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (Eraslan, 2017)

4 Mayıs 1882 senesinde Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden padişahın özel gelir ve giderlerinden sorumlu Hazine-i Hassa Nezareti'ne gönderilen tezkirede, Osmanlı Devleti'nin en büyük serveti ve geçim kaynağı olan ziraatı, yaygınlaştırmak ve geliştirmek amacıyla kurulacak olan ziraat bilimi ve baytarlık eğitimi için, bir mektep oluşturma talebi daha evvel Sultan Abdülhamit'e bildirilmiştir. Ancak mektebin kurulmasına teşebbüs edilmesine rağmen bazı sebep ve sıkıntılar araya girdiği için henüz mektep inşa edilememiştir. Osmanlı topraklarında hayati öneme sahip olan tarım ve hayvancılık ilimi için inşa edilecek olan mektebin arazisi henüz bulunamamıştır. İstanbul civarında bir çiftlik kurulması, gerekli binanın inşası ve gereken demirbaş alet ve eşyaların tedariki için tek uygun yerin hazine arazilerinde bulunabileceği bildirilmiş ve bunun için Sultan Abdülhamit'ten izin istenmiştir. Eğer Sultan Abdülhamit uygun görürse, ilgili bakanlık tarafından çiftliğin inceleneceği ve çiftliğin bedelinin bütçeye uygun olarak seneden seneye ödeneceği bildirilmiştir. 18 Mayıs 1882 tarihinde ilgili nezarete, Sultan II. Abdülhamit'in ziraat ve baytar mekteplerinden oluşacak çiftlik için kendi özel arazilerinden münasip bir yerin Ziraat Nezareti'ne satılmasına izin verdiği bildirilmiştir (BOA, Y.MTV., 9-30). Böylece Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1883 senesinde 6500 dönüm bir araziden oluşan Halkalı Çiftliği için toplam 2000 lira ücret ödemiştir. Çiftliğin alınmasından yaklaşık 7 yıl sonra mektebin inşası tamamlanmış ve 1891 yılında baytar öğrencileri eğitime başlamıştır (Çeşme, 2011: 18-24).

25 Şubat 1891 tarihli belgeden, baytar mektebi öğrencilerinin eğitim süreci ve müfredatı dair detaylı bilgiler edinmekteyiz. Ziraat ve Ticaret Nezareti'nden padişaha gönderilen tezkirede, öncelikle halkın baytarlık mesleğine

rağbet göstermediği belirtilmiştir. Bu durumun açılacak Mülkiye Baytar Mektebi'nin öğrenci sayısını olumsuz yönde etkileyeceği ifade edilmiştir. Mülkiye doktorlarına yönelik yürürlükte olan nizamnameye, ek olarak baytarların geçiminin devlet tarafından karşılanacağı belirtilerek gençlerin teşvik edilmesi ve söz konusu nizamnamede düzenleme yapılması gerektiği bildirilmiştir. Ardından, evcil hayvanları bulaşıcı ölümcül hastalıklardan koruyucu aşı icat eden Mösyö Pastör'ün ameliyat tekniklerini, baytar mektebi öğrencilerine öğretilmesi amacıyla baytarlık bilimine özgü bir sınıf oluşturulmasının padişahın emriyle kararlaştırılmıştır. Bundan dolayı, baytarlık bilimine vâkıf bir komisyon oluşturulmuş, komisyon tarafından etraflıca görüşülerek hazırlanan rapor ve düzenlenen ders programının gönderilmesi hakkında Mülkiye-i Tıbbiye Mektebi müdüriyetine 24 Mart 1888 tarihinde tezkire gönderilmiştir. Baytarlık bilimini öğrenmeleri için Paris'e gönderilen bilim heyetinin öğrenmiş olduğu ameliyatı, Osmanlı topraklarındaki baytar ve belediye tabiplerine öğretmeleri gerekmektedir. Memleketin birçok bölgesinde ortaya çıkan hayvan hastalıklarının yayılmasını önlemek için, Osmanlı topraklarının genişliği ölçüsünde baytarların çalışması gerektiği halde şu anda 8 vilayette görev yapan birer baytar bulunmaktadır. Diğer şehirlerde baytar bulunmadığı için, Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı oranında baytar yetiştirilmesi gerekmektedir. Hayvanları aşılama ve ameliyat tekniklerini öğrenmesi için daha önce Paris'e gönderilen bilim heyeti üyelerinden ve komisyonun ileri gelenlerinden Doktor Hüseyin Remzi Bey'in yazılı ifadesi ve heyetin vermiş olduğu ders programı üzerine, ameliyatların öğretilmesi ve uygulanması için gerekli alet ve eşyaların satın alınması gerekmektedir.

Komisyon üyelerinden Baytar Müfettişi Mehmet Ali Bey, baytar öğrencilerinin uzman hekim olabilmeleri için, dört yıllık eğitim sürecinde teorik derslerin yanısıra hayvan ameliyatları yapabilecekleri uygulamalı dersler görmeleri gerekir. Avrupa'da baytar mekteplerinin Ticaret ve Ziraat Nezaretlerine bağlı olduğunu ve mekteplerin çeşitli hayvan türlerinin bulunduğu çiftliklerde inşa edildiğini örnek vererek, kurulacak baytar mektebinin böyle teşekküllü bir çiftlikte kurulmasının çok masraflı olacağından, padişahın has arazilerinden biri olan Halkalı Çiftliği'nde bir kısmı inşa edilen Ziraat mektebinin bir kısmı cüzi bir masrafla sınıf oluşturularak baytar mektebine tahsis edilirse, hem baytar öğrencilerine uygulamalı dersler verilir hem de hazineye büyük bir masraf yüklenmemiş olacağını bildirmiştir. Buna ek olarak eğitimin ilk iki senesinin Mülkiye Tıp Mektebi'nde, son iki yılını ise, uygulamalı derslerin yapılacağı Halkalı Çiftliği'ndeki Ziraat Mektebi'nde tamamlanması uygun görülmüştür. Buna göre, öğrenciler öğrenimlerinin ilk iki senesini, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de gündüzcü olarak, son iki seneleri ise Halkalı Çiftliği'ndeki mektepte gececi yani yatılı olarak tamamlayacaktır. Diğer yatılı okullarda olduğu gibi çiftlik baytar mektebi öğrencilerinin de elbise, yeme içme ve gerekli ihtiyaçlarının verilmesi gerekmektedir. Mektebe alınacak öğrenci sayısına gelince, daha evvel yayınlanan Mülkiye Baytar Nizamnamesinde ülkenin bütün vilayet ve kaza merkezlerinde birer baytar bulunmasını gerektiğinin bildirilmesinden dolayı yedi yüzü aşkın baytarın istihdamı gerekmektedir. Bu bağlamda her sene, baytar sınıfına en azından 40 öğrenci alınması uygun görülmüştür. İlk iki senesi gündüz eğitim veren Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de, son iki senesi Halkalı Çiftliği'nde açılan okulda yatılı ve öğrencilerin tüm masrafları devlete ait olmak üzere toplam dört yıllık eğitim sürecini kapsayan baytar öğrencilerinin alacağı dersler tek tek yazılmıştır (BOA, MF.MKT.,102-93).

Tablo 1. Baytar Mektebi öğrencilerinin ders müfredatı (BOA, MF.MKT., 102-93)

Birinci Sınıf	Fizik-Fen (İlm-i hikmet-i tıbbi)	Kimya (İlm-i kimyâ(y)-i tıbbi)	Jeoloji ve Maden (İlmü'l-'arz ve'l- ma'âdin)	Anatomi Uygulamalı (İlm-i teşrih tatbîkî)	
İkinci Sınıf	Uygulamalı Anatomi (İlm-i teşrih tatbîkî)	Botanik (İlm-i nebâtât)	Organik Kimya (Kimyâ(y)-i 'uzvî ve ispenciyârî)	Zooloji (İlm-i hayevânât)	Fizyoloji (Fisyolocî'i tabîkî)
Üçüncü Sınıf	Sağlığı Koruma ve hayvan idare usulleri (Hıfzî's-sıhha ve usûl-i idare-i mevâşî)	Hayvan türleri (Eşkâl-i mevâşî)	Tıp Müfredatı ve tedavisi (Mufredât-ı tıbb ve fenn-i tedâvî)	Hastalıklar ve Klinik (İlm-i emrâz ve seririyât)	

Dördüncü Sınıf	Hastalıklar ve Klinik (İlm-i emrâz ve serîriyyât)	Sağlık koruma, Tıp Kanunu, Kasaplık ve Aşılama (Zâbıta-i sıhhiyye ve tıbb-ı kânûni ve kasaplık ve usûl-i telkih)	Doğum (Fenn-i vilâdet)
----------------	---	--	------------------------

Bu derslerin dışında anatomi dersleri için, bir hoca ve iki yardımcı, küçükbaş hayvanların sağlığını ve korunmasından sorumlu bir hoca ve yardımcısı, büyükbaş hayvanlar için bir hoca, tıp eğitimi ve fenni tedavi için bir hoca, hastalık ilmi için dört hoca ve iki yardımcı, sağlık ve tıbbın doğuşu dersi için bir öğretmen ve yardımcı olmak üzere toplam 9 öğretmen ve 6 yardımcı ile idare edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Fransa Alfrot* Baytar Mektebi'nden bir klinik hocası getirilmesi gerekmektedir. Bir diğer husus, baytar mektebinde okuyan öğrencilerin en az 15 yıl devlet hizmetinde çalışmaya mecbur olmasına ve askeri hizmetten muaf tutulmasına, mektepte birinci, ikinci ve üçüncü olan başarılı öğrencilerin her sene Avrupa'ya eğitime gönderilmesine karar verilmiştir ((BOA, MF.MKT.,102-93).

Foto 2. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi öğrencilerinin ameliyata hazırladığı hayvan (Eraslan, 2017)

Tablo 2. Mülkiye Baytar Mektebi'nin ilk defaya mahsus masraf bütçesi (BOA, MF.MKT., 102-93)

Masraf Kalemi	Fiyat*
Teşrihane	5000
Tıp dersi numuneleri	2000
Fizyoloji	5000
Aşı malzemeleri	20.000
Cerrahi malzemeleri	15.000
Nalbant alet edevat ve numuneler	1500
Hayvan Hastanesine mahsus eczane	10.000
80 öğrencinin yatak vs. masrafları	32.000
6 adet odanın mefruşatı	1000
Yemekhane	3000
Mezbaha	10.000
Çamaşırhane	500
Toplam	112.000

* Belgede veteriner okulunun ismi Alfor şeklinde yazılmıştır. Ancak doğrusu Alfrot olduğu için düzeltme yapılmıştır.

* Kuruş cinsinden.

Tablo 3. Mülkiye baytar mektebinin tekmil sınıflarının teşkilinden sonra vukua bulacak masrafat seniyye bütçesi (BOA, MF.MKT.,102-93)

Görevli	Aylık Ödeme (Kuruş)	Senelik Ödeme (Kuruş)
8 Öğretmen	Her bir öğretmen için 1200	14.400
1 yabancı klinik öğretmeni	4000	48.000
4 yardımcı öğretmen	Her bir yardımcı öğretmen için 600	28.000
1 Müdür	1000	12.000
1 Muhasebeci	1000	12.000
1 Eczacı	1000	12.000
1 Nalbant	600	7.200
1 Vekilharç	600	7.200
80 öğrencinin kıyafet vb. masrafları		136.000
6 Hademe	100	
1 Kapıcı	100	
1 Teşrihhane hizmetlisi	100	
6 Çamaşırıcı	100	
6 öğretmen hizmetlisi	100	
1 Berber	100	15.600
2 İşçi	400	4.800
4 Seyis	150	7200
İşçi hariç hizmetlilerin çeşitli giderleri		4.800
Diğer Masraflar		60.000
Toplam		472.000

Baytar Mektebi'ne atanacak müdürün, mektep öğretmenlerinin arasından seçileceği belirtilmiştir. Son olarak, Mülkiye Tıp Mektebi'nin bütçesine eklenen fazladan giderin aylık 4000 kuruştan 48.000 kuruşa çıktığı not edilmiştir (BOA, MF.MKT.,102-93).

1884 yılında inşaatına başlanılan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin veteriner öğrencileri için oluşturulan sınıflarının tamamlanmasıyla, ilk kez 1891 yılında veteriner eğitim öğretimi başlamıştır (Demirel, Doğanay, 2011:196). Okulun 19 öğrencisi Mülkiye baytar öğrencilerinden nakil yoluyla getirilmiştir. Veteriner mektebi 1893-1894 yıllarında ilk mezunlarını vermiştir. Okul ikinci dönem veteriner mezunlarını verdikten sonra, 1894 yılında öğrenciler İstanbul Cinci Meydanı'ndaki baytar okuluna nakledilmiş ve Halkalı'da bulunan okul yalnızca Ziraat mektebi olarak faaliyet göstermiştir (Eraslan, 2017: 173-180; Yıldırım, 2013: 288).

4. Sonuç

18. yüzyılın sonlarında Fransa başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde hızla veteriner okulları açılmıştır. Bu dönemde, ekonomisi tarıma dayanan ve orduda hayvanları ağırlıklı olarak kullanan Osmanlı Devleti'nde veteriner hekimlik mesleği, usta çırak ilişkisi ile aktarılmaktaydı. Bu durum, salgın hastalıklardan kaynaklı hayvan sayısında dramatik düşüş yaşanmasına ve ekonomik zarara yol açmaktaydı. Hemen her konuda Osmanlı Devleti'nde milat kabul edilen Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde, Avrupa'daki emsalleri örnek alınarak veteriner okulları kurulmaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi kurulmuştur. İncelediğimiz arşiv belgelerinden, okulun kuruluş tarihi olan 1891 yılında Osmanlı Devleti'nde görev yapan yalnızca 8 veteriner hekimin olduğunu öğrenmekteyiz. Devletin sınırlarının genişliği ve ülke nüfusu göz önüne alındığında, veteriner hekimlerin yok denecek kadar az olması, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin kurulmasının büyük bir boşluğu doldurma yolunda atılan önemli bir adım olduğunu göstermektedir. Mektebin işleyişi hakkında çıkarılan nizamnamede, öğrencileri veteriner mesleğine teşvik etmek amaçlı, öğrencilerinin her türlü ihtiyacının devlet tarafından karşılanacağı bildirilmiştir. Mektepten mezun olan öğrencilerden 15 yıllık zorunlu devlet hizmeti beklenmesi ve öğrencilerin askerden muaf tutulması, veteriner hekimlik mesleğine verilen önemi göstermektedir. Avrupa veteriner bilimindeki gelişmeler takip edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ders vermek üzere Avrupa'dan

veteriner hocalar getirilmiş, mektepte ilk üçe giren öğrencilerin Avrupa'ya eğitim almak üzere gönderileceği bildirilmiştir. Öğrencilerin aşı çalışmaları yapmaları ve cerrahi uygulamaları için her türlü imkân sağlanmış ve mektebe padişahın özel arazisinden çiftlik tahsis edilmiştir. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin kurulması için atılan bu adımlar ve çalışmalar,

Sultan Abdülhamit'in veteriner hekimlik mesleğine verdiği önemi göstermektedir.

Sonuç olarak, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin tarihinin incelediğimiz çalışmamızla, veteriner biliminin ülke ekonomisi, güvenliği ve toplumsal refahla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

MF. MKT., Dosya No: 102, Gömlek No: 93, R. 23 Nisan 1306/ 5 Mayıs 1890

Y..MTV., Dosya No: 9, Gömlek No: 30, H. 9 Recep 1299/ 27 Mayıs 1882

Tetkik Eserler

Afyoncu, Erhan, "Mirâhur", DİA, XXX, İstanbul 2005.

Aslan, R. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Veteriner Hekimlik Eğitimi: Bir Mektup Analizi. *Kocatepe Vet J*, 9(4): 332-338.

Chalendar, V. (2016). What reality for animals in the Mesopotamian medical texts? Plant vs Animal. *Anthropozoologica*, 51 (2): 97-103.

Çeşme, V. (2011). Halkalı Ziraat Mektebi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Demirel, M., Doğanay, F. K. (2011). Osmanlı'da Ziraat Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi. U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(21), s. 183-199.

Diñçer, F. (1979). Türkiye'de Askeri Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerinde Araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 26 (3), s. 1-13.

Eraslan, C. (2017). *Objektiften Yansıyanlarla Sultan II. Abdülhamit Döneminde Eğitim*. Birinci Baskı, İstanbul.

Erk, N. (1957). Veteriner Tababeti Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 4 (3), s. 139-144.

Gürgör, İ. (2017). *Paleolitik Çağ'dan Günümüze Anadolu Zooarkeolojik Buluntuları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Hayırlıdağ, M. (2021). Mısır Tıbbının Gizemi Papirüsler. *Akademik Tarih ve Araştırmaları Dergisi*, 4, 68-85.

Isola, H. (2015). Care of Animals in Ancient Mesopotamia, *Kritische Perspektiven Der Human-Animal Studies*, Tiere, Texte, Transformationen, 41-50.

Jones, S., Koolmees, P. A. (2022). Animal Healing in Trade and Conquest, 1700–1850s. *A Concise History of Veterinary Medicine*, pp. 39-85, Cambridge Press.

Kadıoğlu, S. (2002). Halkalı Ziraat Mektebi-i Alisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 4 (1), s. 99-118.

Karal, Enver Z., *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

Kelch, T. G. (2012). *A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I*, 19 *Animal Law* 23, https://www.animallaw.info/sites/default/files/lralvol19_1_23.pdf, 28.02.2024.

Kırbiyık, Kasım, "Baytarlık", DİA, V, İstanbul 1992.

Kramer, S. N. (1963). *The Sumerians Their History, Culture and Character*. The University of Chicago Press.

Özlu, Z. (2012). 19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Veterinerlik Mesleği ile İlgili Bir Değerlendirme. *Bellekten*, 76(275), 239-260.

Quimby, F. (1998). Contributions to Veterinary Medicine from Animal Research. *Applied Animal Behaviour Science*, 59, 183–192

Vallis, R. (2011). *A Veterinary Awakening: The History of Government Veterinarians in Australia*. Department of Agriculture Fisheries and Forestry Publisher, Canberra, Australia.

Yıldırım, M. A. (2013). Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülâhazalar ve Amasyan Efendi'nin Layihası. *DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXII, Ankara, s. 265-302.

Yılmaz, C., Yılmaz, H. (2018). Hammurabi Ur-Nammu ve Hitit Kanunlarında "Kadın" Üzerine Mukayeseli Bir Bakış. *Rıfat Özdemir'e Armağan*, Ed. Rahmi Doğanay vd., İstanbul, s. 34-48.

Yılmaz, C. (2021). Neolitik Devrim ve Sosyoekonomik Örgütlenme. Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna Tarih Yazıları II, İstanbul, s. 35-47.

Yılmaz, C. (2022). Eski Mezopotamya'da Beslenme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü Üzerine Bir İnceleme. *Tarih Araştırmaları-III*, Ed. Yunus Emre Tansü, Semra Çerkezoğlu, Ankara, 46-67.

Yiğit, A., İzmirli, S., Yaşar, A. (2013). "Haza Kitâbu Baytarnâme" ve "Tercüme-i Baytarnâme"de Tıp ve Veteriner Hekimliği Alanında Ortak Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Lokman Hekim Journal*, 3(1), 7-14.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazarı, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarı kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-